

Г. М. ГРУЦЬ

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано проблеми кризових явищ в освітньому просторі, здійснено історико-філософський аналіз контексту розвитку духовності особистості та формування її духовної культури; з'ясовано сутність понять «секуляризація» та «секуляризм» й охарактеризовано вплив секулярного суспільства на формування особистості молоді людини. Крім того, визначено роль християнської педагогіки у формуванні духовності студентської молоді та означені проблеми виховання молодого покоління.

Ключові слова: духовність, духовна культура, секуляризація, секуляризм, християнська педагогіка, духовна криза, педагогіка життєтворчості

Г. М. ГРУЦЬ

РАЗВИТИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы проблемы кризисных явлений в сфере образования, определена сущность понятий «секуляризация» и «секуляризм», представлен историко-философский анализ контекста развития духовности личности студента и формирования его духовной культуры. Кроме того, определена роль христианской педагогики в формировании духовности молодежи на современном этапе развития образовательной системы.

Ключевые слова: духовность, духовная культура, христианская педагогика, секуляризация, секуляризм, духовный кризис, педагогика жизнестворчества.

G. M. HRUTS

DEVELOPMENT OF SPIRITUAL CULTURE OF STUDENTS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

The problems of crisis phenomena in the space of education are analyzed. Historical and philosophical analysis of the context of developments of spirituality in personality and formation of its spiritual culture is made. The essence of "secularization" and "secularism" was found. The influence of secular society in identity formation of young people is described. In addition, the role of Christian Education in the formation of students spirituality are defined and the problems of education of the young generation are expounded.

Keywords: spirituality, spiritual culture, Christian pedagogy, secularization, secularism, spiritual crisis.

Питання формування духовної культури студентської молоді у наш час є актуальною проблемою, адже студентський вік – період інтенсивного розвитку індивідуальних особливостей молоді людини. Тому так важливо скоординувати зусилля усіх підрозділів вищих навчальних закладів задля успішного виховання у юнацтва духовної культури.

Однак духовно-моральне виховання студентства на сьогодні здійснюється зі значними труднощами: девальвації піддаються поняття духовно-моральне виховання, етичний розвиток, виховний ідеал, духовна культура. Якщо раніше словосполучення «людина освічена» означало те ж саме, що і «людина культурна, інтелігентна, духовна», то нині ця тотожність відсутня. Освіченість сьогодні означає поінформованість і професійну компетентність, натомість особистісні функції людини як суб'єкта суспільного процесу й індивідуального життя до уваги не беруться. Справді, можна констатувати факт дегуманізації, знеособлення освіти: багатогранна індивідуальність з її світовідчуттям, світобаченням, світосприйняттям, світоглядними основами не цікавить педагогів. Через домінування знанневої парадигми у навчально-виховному процесі створюється ілюзія, що завдання морального, етичного, естетичного, трудового, фізичного, патріотичного виховання вирішуватимуться автоматично.

Для подальшого розвитку і формування здорового зрілого суспільства необхідно змістити акценти зі знанневої, сциєнтистської (лат. scientia – знання, наука; сциєнтизм – абсолютизація ролі науки у складі світоглядних надбань) парадигми освіти людини на виховну.

Мета статті – проаналізувати історико-педагогічий контекст формування духовної культури студентської молоді.

Від передхристиянських часів до постмодерної доби педагогіка напрацювала безліч категорій і моделей виховного процесу. За два з половиною тисячоліття деякі з них використовували постійно, щось залишилося утопічним проектом. Історичний підсумок виявляє, що кожне розвинене суспільство насамперед керується прагматичними інтересами в управлінні людьми. Найменшим осередком управління є сім'я, найбільшим – держава. Тому на всіх рівнях традиційним став стереотип мислення: вихована людина – це означає слухняна владі старших авторитетів. Педагогічна наука у різний спосіб виконувала це завдання.

Оскільки педагогіка має справу з людиною в часі, то нині її намагання виховати повноцінну, духовно-моральну особистість виправдані та зрозумілі. Так традиційно склалося, що виховання виконує соціальний запит. Дослівно, людину «ведуть» протягом усього життя, висловлюючись сучасною термінологією, здійснюють методичний супровід. Трьохкомпонентна структура педагогіки (виховання-освіта-навчання) укладена впродовж XVII – XVIII ст. на основі закону про обов'язкову школу (бодай елементарну) для підростаючого покоління. Проте з позицій Просвітництва необов'язковою стала молитовна еклезія (спільне служіння), яка вела людину крізь життєві перипетії й підтримувала в душі. Екзистенційна самотність модерної людини, отже, була запрограмованою, її виховання ідеологічно звужене до державної законслухняності, освіта й навчання стимулювали прагнення до безмежної глобальної влади людського розуму, а душа перебувала у «внутрішній еміграції», отожд, поглиблювалася відстороненість, загубленість і покинутість особи. Феномен самотності пояснюється тим, що він поступово перетворився із надбання окремих людей в атрибут соціокультурного простору більшості, в таку властивість, на основі якої визначається місце людини в світі, модель взаємостосунків у соціумі. Таким без змін постало і постмодерне секуляризоване (від латинського слова saecularis — світський) суспільство, що сформувало найбільш «практичне» світовідчуття з погляду всієї людської цивілізації.

Поняття «секуляризація» ще не має чітко окресленого визначення. Часто замість цього терміну вживаються суміжні слова: емансипація, дехристиянізація, модернізація. У широкому значенні цей термін трактується, як суспільно-культурний процес, при якому різні сфери суспільного життя (політика, економіка, освіта, наука, філософія, культура, тощо) поступово вивільняються з-під контролю релігійних організацій, здобувають незалежність від церковних інституцій. Кінцевим етапом цього процесу є цілковито нерелігійне суспільство. Інакше кажучи, цей термін означає політично-правовий процес, який полягає у відокремленні церкви від держави та громадських інституцій.

Від секуляризації потрібно відрізнити секуляризм, що означає жити так, «начебто Бога не існувало і не існує». Він тісно пов'язаний із лібералізмом і етичним релятивізмом - морально-ціннісною позицією, яка виходить із того, що усі можливі моральні норми та критерії оцінки цілком відносні й рівноцінні (рівно-не-цінні), оскільки не існує абсолютної системи моральних норм чи абсолютного критерію. За цим підходом ніякого абсолютного, універсального добра та зла не існує, існують лише відносні та локальні, в рамках конкретних суспільств та історичних періодів, системи моралі. Усі вони нічим не кращі й не гірші одна за одну, оскільки не існує критерію, за допомогою якого їх можна було б оцінювати, — адже усі критерії самі є релятивними.

Міжнародне законодавство багато в чому ґрунтується на ідеології секулярного гуманізму та етичного релятивізму. Його суть – «Все в ім'я людини, все для блага людини» (завичай мається на увазі благо матеріальне, зрідка душевне, але майже ніколи духовне). Така ідеологія, безумовно, надає перевагу облаштуванню земного буття перед прагненням до вічного життя, перед релігійними і моральними цінностями, які можуть утруднювати рух до необмеженої свободи, комфорту і достатку. Релігія в межах даної ідеології сприймається як суто приватна справа громадян. З точки зору гуманіста, людство повинно керуватися виключно раціоналістичним, «об'єктивним і науковим» світорозумінням, а релігію, як основу суспільного

устрою, необхідно відкинути. Виходячи з цього, постає запитання: які ставити виховні орієнтири на сьогодні? Принцип – усе міряти практикою – виявився дуже привабливим. Проте, здається, на межі тисячоліть він себе почав вичерпувати. Підтвердити це можна хоча б тим, що відчуваємо нагальну необхідність постійно роздумувати над світом речей та світом ідей, добачаючи в останньому непроминальні, вічні вартості. А світ ідей пропонує ієрархію цінностей, на якій повинна базуватися, на наш погляд, педагогічна наука, зокрема теорія виховання:

- дух над матерією;
- особа над річчю;
- етика над технікою;
- любов над людською справедливістю і законом.

Якщо дотримуватимемось цієї ієрархії у вихованні молодої людини, то збережемо божественну природу особи. Тим паче, що сучасне відродження інтересу до релігійної проблематики, занепад віри у всемогутність науки змінили образ секуляризованого світу у напрямку зважених визначень щодо процесу релігійності. У діагнозах сучасного суспільства з'являються такі терміни, як: десекуляризація, нові знаки трансценденції, повернення сакрального, повернення релігії тощо. Навіть більше, хоча про закінчення процесу секуляризації ще рано говорити, але нинішній світ є більш релігійним, ніж будь-коли. Очевидно, що криза релігійності, яка мала місце в ХХ ст., поступово відходить у минуле. Традиційні християнські цінності у новій інтерпретації за нових умов можуть отримати несподіване визнання. Це підтверджується відродженням віри серед молоді. Для багатьох молодих людей релігія стає надзвичайно привабливою, бо вона вимоглива до внутрішнього світу особистості, закликає юнацтво до моральної революції; релігія не є ні наукою, оскільки об'єктом її пізнання є зовсім інший світ – світ духовний, ні філософією, оскільки сутність релігії – в особливому духовному, а не в раціональному пізнанні Бога. Релігія апелює безпосередньо до Одкровення і до сакрально-історичного досвіду Богопізнання. Власне, християнство приваблює молодь не тонким та вишуканим інтелектуалізмом світобачення, не зовнішньою красою ритуалів, не блискучою красномовністю проповідників. Християнство відкриває душі людей на новий світ, світ вічності, світ Божественного світла, приводить до того, до чого не змогли спрямувати всі релігії і всі філософські системи. Божественне світло – це одкровення Божественної краси на землі і явлення вічності у часі:

Особливо переконливим у християнстві є те, що перемога його над світом не має нічого подібного з перемогою або владою над світом великих і геніальних людей. Християнство вибороло собі те, що найважче завоювати: серце людини та її любов.

Святитель М. Сербський, філософ, почесний доктор кількох університетів, богослов зі світовим іменем, літературна спадщина якого налічує 15 томів, що містять різноманітні за жанром твори, серед яких є чимало перлин православної книжковості, зазначає: «Бог – це любов, бо він схиляє небо до землі. І людина є любов, бо підводить вона землю до неба» [8, с. 150]. Ці слова виражають усю суть ставлення християнина до Бога і Бога до християнина та наголошують на тому, що для Бога найдорожчим за все є людина, а для людини – Бог.

З огляду на це, доцільно з'ясувати, яке місце займає педагогіка в сучасній гуманітарній сфері України? І яку перспективу відкриває релігійна, зокрема, християнська педагогіка? Безумовно, розгляд багатоаспектного питання духовного розвитку включає використання знань широкого кола наук про людину: філософії, історії, соціології, права, культурології, психології тощо. Однак педагогічний аспект є одним із найважливіших у реалізації соціального замовлення щодо формування у молоді основних понять духовності, створення відповідної системи потреб та цінностей людини. В останні роки у педагогічній науці, зокрема у теорії виховання, зусилля освітян спрямовуються на створення педагогічних умов, сприятливих для саморозвитку, самоствердження, самобудівництва, самодії особистості, формування її духовної культури. На сьогодні важливо усвідомити, що, як підкреслює С. Грабовський, педагогіка – єдина значна, всезагальна сфера людської діяльності, спрямована безпосередньо на майбутнє [2, с. 104], що саме освітяни, у чийх руках зосереджена освіта, здатні змінити майбутнє нашої держави.

Усталилося найпоширеніше поняття педагогіки як соціального інституту виховання молоді, котру старше покоління буквально «втягує за руку» у світ політичної, економічної,

звичаєвої, естетичної культури. Важливою при цьому «втягуванні» є самостійна дія-вибір вихованця. Якщо виконуємо цю умову, то налагоджується ідеальна модель виховання, що враховує самодостатність і самоцінність людини. Проте частіше ця умова не виконується: відбувається інтенсивна передача молодій людині інформації «про все», безвідносно до її власного життя. Реалізувати суто виховний шлях часто перешкоджають такі складники, як освіта і навчання. Оскільки, як уже зазначалось, вони базовані на культурі, тому, безумовно, зацікавлені у кількісному збільшенні інформаційного поля. Хоча в педагогічній теорії виховання повинно здійснюватися паралельно з навчанням, насправді воно значно відстає. На жаль, у ньому діє не екстенсивний, а інтенсивний принцип. Тому педагогіка внутрішньо постає контрверсійною: превалювання навчання і освіти та занепад виховного компонента. У першу чергу це стосується вищої школи, яка на сьогодні потребує теоретичних і практичних розвідок конкретних механізмів і умов реалізації виховання студентської молоді.

Утім, згаданий автор філософського есе «Пролегомени до критики загальної педагогіки» зауважує, що процес виховання «...мусить мати «силову міру», бо неважко й руку втягнутої людини, і саму людину покалічити, тобто до останньої слід відпочатково ставитися як до суб'єкта. Інакше просто неможливо розірвати замкнене коло: обмежені інтереси – обмежені потреби – обмежені дії – і знову все спочатку./.../ люди (інколи цілі цивілізації) щасливі й задоволені життям в бруді та невігластві й чинять найсерйозніший опір усім спробам допомогти їм вирватися з цього кола» [2, с. 105].

Як вирватися за межі кола? Як подолати глибоку цивілізаційну кризу? Яка роль у цьому культури й виховання? С. Грабовський у 1985 році відповідав на ці запитання, спираючись на філософські категорії, проте вони не перешкоджали абстрактно висловити релігійну істину: «Шляхом зовнішнього удару, входження в поле життя якогось феномена, що робить колишнє життя неможливим; відбувається це стихійно, результат є непередбачуваним – крах, нове «зациклене» коло на новому рівні чи справжній рух і розвиток» [2, с. 105]. Вочевидь, необхідний своєрідний духовно-виховний землетрус, який спонукатиме до подальших гуманітарних перетворень, вагомих, виважених, науково обґрунтованих. Уважаємо, що саме релігія спроможна дати такі керівні настанови людській поведінці, які завдяки трансцендентному принципу проривають коло. Якщо не протидіяти духовній корозії, ентропії, то існує реальна загроза для України, адже за прогнозами вчених люди віком до двадцяти п'яти років в майбутньому становитимуть значну частину її населення. Однак уже сьогодні турбота лише про гроші, матеріальні статки породила молоде покоління егоїстів, циніків, «гомо хамусів» (за визначенням о. Вишневського). Л. Костенко з сумом констатує: «Є дві речі, які не можна зупинити – хамство і радіацію» [6, с. 9]. У зв'язку з українською особливістю по-іншому постає загальна сучасна проблема – мати чи бути, здаватися чи бути? Перший аспект робить людину такою, яка володіє, має, і це її переобтяжує. Другий творить особистість «буттєву», із «легкою ношею», яка промовляє до світу «Я єсьм». Власне, ця проблема виникла і була досліджена в постіндустріальному суспільстві. Неофеодальне суспільство посеред сучасної цивілізації також опосередковано реагує на неї. Мимоволі виникає запитання, чи не ускладнює подвійно цієї проблеми українська педагогіка, коли офіційно не узгоджує свої напрямки із модерним соціо-філософським аналізом людства, а продовжує дотримуватися засад репресивної (такої, що пригнічує) виховної моделі.

Саме тому викликає неабияке занепокоєння недооцінка виховної роботи у вищих навчальних закладах, розмитість її мети, перевага виховних заходів розважального спрямування. Такий стан загрожує духовному розвитку суспільства, його національній культурі, оскільки матеріальні потреби набувають спотворених форм, натомість духовні ігноруються. Як підкреслює академік і. Зязюн [5], сучасні студенти мають обмежену духовно-етичну і художньо-естетичну підготовку в офіційних субкультурах різних типів навчальних закладів, прилучаються до групових субкультур і вважають їх достатніми для власного життя. Складності розв'язання виховних проблем зумовлені ще й тим, що на кожну особистість і передусім на молоде покоління впливають негативні чинники через засоби масової інформації.

Отже, виникає запитання: «Що робити у сьогоднішній ситуації?» Гадаємо, що потрібно зосередити морально-духовні, інтелектуальні, матеріальні сили та ресурси на вихованні молодого покоління, на подоланні розриву між навчанням і вихованням, між культурою та

освітою, на формуванні цілісної людини, якій притаманна відкритість до Сокровенного, довірливість Йому і віра в Нього. Студенти у процесі навчально-виховної діяльності мусять хоча б частково зрозуміти земну особистісну місію, місце у суспільстві, своє призначення, спробувати здолати гріховне «єго», побачити чисту і красиву душу, вкладену в них творцем, усвідомити цілісність і неповторність картини буття тощо. Таким чином можна домогтися відчутних успіхів у духовному зростанні країни й подолати глибоку цивілізаційну кризу.

І. Єрмаков стверджує, що на сучасному етапі розвитку суспільства освітня стратегія повинна спиратися на концепцію життєтворчості: «Навчитися мистецтву жити – означає оволодіти вмінням і високою майстерністю у творчій побудові свого життя, що базується на глибокому його знанні, розвиненій самосвідомості, оволодінні технологією програмування, конструювання та здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту. Проектуючи і здійснюючи свій життєвий шлях, особистість набуває статусу творця, оскільки творчість стає для неї універсальним способом світовідчуття й життєздійснення. Процес життєтворчості досягає кульмінації під час вирішального вибору в основних сферах самореалізації особистості. Це своєрідна «гамлетівська» пора життя, коли від особистості та її вибору значною мірою залежить – «бути чи не бути» професії – покликанням, індивіду – особистістю, біографії – долею» [5, с. 27].

Таким чином, проблема формування духовності студентів набуває домінуючого звучання як проблема демонстрації свідомості дорослого життя для юнацтва на сьогодні в конкретній країні. Варто зазначити, що вакуум «сімейної духовності» із всією очевидністю необхідно заповнювати за допомогою педагогічно організованого процесу формування духовності та духовної культури студентів.

Як уже зазначалось, проблема формування духовності й духовної культури студентів також обумовлена освітньою ситуацією. Сучасний стан освіти в Україні ніяк не може позбутися педагогічних стереотипів, що існують у соціалістичному режимі функціонування вузів. Традиційна система виховання та навчання, що відрізняється стійкістю і консерватизмом, не сприяє динамічній розмаїтості навчально-виховної діяльності, негативно впливаючи на стратифікацію віку і його наступну привабливість. Дослідники вказують, що вуз діє як замкнутий розподільник знань, що повертає норму розвитку в режим виживання (М. Балабан, О. Леонтєва). Духовний же розвиток студента відбувається під внутрішнім контролем особистого попиту, який відсутній у традиційній системі освіти.

Як бачимо, протиріччя між потребою особистості в духовному розвитку і станом процесу формування в сучасному вузі загострюється системною духовною кризою. У такій ситуації необхідність переакцентування цілей освіти на духовність стає очевидною. Ціннісною підставою формування повинна стати орієнтація на його духовну культуру студента, оволодіння ним світовими і національними надбаннями задля успішної реалізації у світовому цивілізаційному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдіянець Г. Г. Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти: Матеріали четвертих Ірпінських Міжнародних науково – педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 494 с.
2. С. Грабовський. Прологомени до критики загальної педагогіки // Генеза. – 1997. – № 5. – С. 104.
3. Долженко В. О. Виховання духовних цінностей студентської молоді в полі- культурному просторі: Дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.07. – Луганськ, 2006. – 192 с.
4. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття
5. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. – К.: 2004. – 422 с.
7. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 1999. – 32 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002. – № 347. – С. 27.
9. Сербський М. Місіонерські листи. – Л.: В-во «Премудрість Божа – Софія», 2007. – 256 с.